

УДК 94 (477) «17».001.814 : [001.4]-057

LIFE-CYCLE SERVANTS: ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ РЕАЛІЯМ ГЕТЬМАНЩИНИ 60-70-х рр. XVIII ст.

Юлія Безсмертна

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
Україна, 36000, м. Полтава, вул. Остроградського 2
e-mail: jbezsmerтна@gmail.com

Доволі чисельними, але малодослідженими в історичній науці залишаються так звані проміжні групи населення, серед яких особливу увагу варто звернути на слуг. Вони хоч і знаходилися біля підніжжя соціальної піраміди суспільства, були, водночас, енергійною та мобільною частиною населення, адже більшість із них становила молодь у віці від 15 і до 30 років, які працювали в якості слуг, набуваючи у такий спосіб життєвого досвіду поза межами власного дому. У західній історіографії ця, домінуюча серед служителів, вікова група отримала назву «*life-cycle servants*». Цим терміном, позначають осіб, які виконували роботу за наймом у той період свого життя, коли вони вже залишили батьківське господарство, але ще не створили власного [1, с. 248]. Вітчизняні дослідники взагалі оминають увагою це явище, або ж за радянською схемою говорять про міграцію розорених селян до міста у пошуках заробітку [2, с. 97].

Варто зазначити, що дослідники цього явища усвідомлювали, що слуги на яких вони зосередилися – молоді, неодружені, що живуть у будинку господаря, мають в основному сільське походження – були особливим видом слуг [3, с. 12]. Тим не менше, автори не завжди відзначають різницю між різними типами службовців чи й зовсім розглядають «*life-cycle servants*» як єдиний тип слуг. Зокрема, деякі вчені мали справу з міською домашньою службою, наймитами на селі чи обслугою аристократичних господарств тощо. Саме тому надзвичайно актуальним є усвідомлення основних характеристик поняття «*life-cycle servants*» (що у дослівному перекладі означає «слуги життєвого циклу»), як одної із найчисленніших категорій слуг, яка, ймовірно, існувала й у містах Гетьманщини.

Насправді ж за різними даними кількість слуг у містах Гетьманщини XVIII ст. коливається у межах 17-20% (подекуди 25%), що не надто різниться із даними польських дослідників (у межах 16-28% від загальної кількості жителів міст), але значно перевищує західноєвро-

пейські відповідники (10% активного населення). При цьому, більшість слуг становили діти та підлітки [4, с. 117-119].

Отже, метою даного дослідження є з'ясування значення, яке вкладають у поняття «*life-cycle servants*» зарубіжні дослідники, особливо його творці Джон Хайнал (*John Hajnal*) і Пітер Ласлетт (*Peter Laslett*) та порівняння доступних відомостей про європейські країни з реаліями Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст.

Закордонні публікації 50-60-х років минулого століття стимулювали зростання інтересу істориків до життя слуг як численної суспільної групи, особливо до їх кількості, віку і сімейного статусу [3, с. 10]. Питаннями ідентифікації слуг займалися Джозеф Жан Хехт (*Joseph Jean Hecht*), Філіп Ар'єс (*Philippe Ariès*), Бро Макферсон (*Brough Macpherson*), Енн Кусмол (*Ann Kussmaul*), Жан-П'єр Гуттон (*Jean-Pierre Gutton*), Сісі Ферчайлдс (*Cicci Fairchilds*), Жаклін Сабатьєр (*Jacqueline Sabbatier*) та інші [5, с. 1]. З тих пір зацікавленість демографічною та гендерною історією не зменшується.

Серед останніх досягнень у дослідженні теми – «*Servant Project*» (Проект «Слуга»), який об'єднав вчених з Європи, Північної Америки та Азії. Результатом спільної праці учасників проекту стала книга «Домашня служба і формування європейської ідентичності» («*Domestic service and the formation of European identity*»), яка об'єднує останні напрацювання з теми науковців з усього світу [6, с. 4].

Натомість, українські історики у своїх працях, присвячених соціально-економічним проблемам, опосередковано торкалися цього питання. Комплексні дослідження на українському матеріалі не проводилися, а поодинокі спроби аналізу стосуються обмеженого кола питань. Наприклад, публікації Тимофія Бріка [7] та Юрія Волошина [8].

Вчені припускали, що служба відігравала центральну роль в європейській господарчій системі та була важливим елементом у формуванні родини. Особливого значення набула стаття одного з учасників Кембріджської гру-

пи Джона Хайнала (у російській транскрипції Хаджнал) про «європейський тип шлюбності», що з'явилася у 1965 р. та стала класичною, оскільки без посилань на неї не обходиться жодна серйозна праця присвячена історії шлюбу та родини [9]. Він писав, що Західна Європа характеризується своєрідною моделлю шлюбу, відмінними рисами якої були висока частка самотніх людей і пізній вік вступу у шлюб. Причиною цього була необхідність набутти навичок і вмінь, необхідних, щоб прогудувати сім'ю, перш ніж одружитися. Молоді люди часто досягали цієї мети працюючи в якості прислуги або учнів. Крім того, у містах вже дорослі самотні люди часто теж були слугами [3, с. 10].

Значну роль у розробленні нових підходів і методів дослідження родинних структур відіграла проведена у 1969 р. конференція «*Household and Family in the Past Time*» («Домогосподарство і родина в минулому»), матеріали якої були опубліковані окремою книжкою у 1972 р. На цій конференції британський дослідник Пітер Ласлетт визначив існування людей, які живуть в інших домогосподарствах, ніж ті, в яких вони народилися як «соціологічне відкриття» [3, с. 11]. В іншій праці він охарактеризував службу як «практично універсальну характеристику доіндустріального англійського суспільства» [10, с. 15-16]. Таким чином, довгий час інститут служби розглядався невід'ємно від історії родини, а самих слуг рахували як невід'ємну частину домогосподарства.

Подібний підхід зберігається і до сьогодні, адже однозначно не визначено чи варто вважати слуг членами родини через спільне проживання та ведення господарства, чи ні. Кожен дослідник обґрунтовує обрану методологію у роботі, однак це може призводити до розбіжностей у підрахунках і складностях у порівнянні даних.

У 1977 році, зазначивши, що у Західній Європі багато слуг були молодими та неодруженими, Пітер Ласлетт ввів концепцію «*life-cycle service*» (служба життєвого циклу), припускаючи, що служба для значної частини людей, залучених до неї, є тільки етапом у їхньому житті. Він також припустив, що близько 40% молодих працівників служать у віці від 12 до 22 років. Іншими словами, існування слуг було однією з найважливіших характеристик західної сім'ї, як і нуклеарність, пізній шлюб і невелика різниця у віці чоловіка та дружини [3, с. 11].

На початку 1980-х років Джон Хайнал ускладнює свою модель. Порівнявши демо-

графічну статистику кількох європейських країн за період другої половини XVIII – початку ХХ ст., дослідник географічно поділив ці країни на дві великі групи, провівши між ними ризику у напрямі від Санкт-Петербурга до Трієста. Відповідно до його висновку, на схід від цієї лінії панувала орієнтація на ранню й універсальну модель шлюбу, а на Заході була поширена, за його термінологією, «європейська шлюбна модель», яка вирізняла західноєвропейців з усього іншого світу, оскільки не передбачала настанови на всезагальну шлюбність, що для того часу було унікальним явищем [11, с. 31].

Він заявив, що на північному заході Європи – тобто у скандинавських країнах (за винятком Фінляндії), у Великобританії, Нідерландах, в області Німеччини та Північній Франції – шлюб був пізнім для чоловіків і жінок (після 26 років для чоловіків і після 23 – для жінок), і що «*life-cycle service*» була дуже поширена. За Хайналом, у цих областях слуги склали не менше 6% населення, часто більше ніж 10%. Вони були, як правило, молодше 30 років і переставали бути слугами, коли одружувалися. Дослідник не аналізував Південну Європу, Фінляндію та країни Балтії, однак зазначив, що найменш у деяких частин цих регіонів шлюб був досить раннім. У Східній Європі, шлюб був ранішим, молодята, як правило жили у сім'ї разом з літнім подружжям, спільні родини були поширені, у той час як слуги зазвичай становили менше 2% від населення [3, с. 11].

У той же період Ласлетт запропонував чотири елементи класифікації європейських моделей шлюбу та сімейних форм, які включають і слуг також. Він припустив, що Європа може бути розділена на чотири області: Західну, Центральну, Східну та Середземномор'я. Згідно з цією схемою показники змінюються із заходу на схід і з півночі на південь: кількість молодих сімей, що проживають окремо від батьків (*neolocality*) та складаються з подружньої пари й одного чи кількох дітей (*nuclearity*) зменшується, вік вступу у шлюб знижується (особливо для жінок), а наявність службовців життєвого циклу стає менш поширеними. Відповідно до цієї класифікації, неодружені «*life-cycle servants*» (слуги життєвого циклу) були дуже поширені у Північній і Західній Європі, не рідкість у Південній Європі, майже відсутні у Східній Європі; одружені службовці (а також службовці, які були родичами своїх господарів) були поширені тільки у Західній і Центральній Європі [3, с. 12].

Отже, у той час як з одного боку дослідники

зробили величезний прогрес у дослідженні теми, з іншого боку, дані не завжди можна порівнювати. Це також пов'язано з тим, що, на додаток до даних, зібраних істориками сім'ї, є також дослідження, проведені соціальними, економічними, гендерними істориками більше зацікавленими в інших типах слуг та/або в інших аспектах історії слуг.

Твори Хайнала і Ласлетта спонукали величезну кількість подальших досліджень. Говорячи про Північно-Західну Європу варто згадати Елізабет Еван (*Elizabeth Ewan*), яка стверджує, що домашня прислуга у ранньомодерній Шотландії існувала за Північно-Західноєвропейським зразком, відповідно до якого «більшість молодих людей ставали на службу або навчання з початку або середини підліткового віку до початку чи середини двадцяти років».

Шейла Маклайзек-Купер (*Sheila McIsaac-Cooper*) підтверджує, що у ранньомодерній Англії також, високий відсоток молодих слуг (близько три п'ятих) був поширений серед сімей, часто з тієї ж соціальної верстви, перш ніж одружитися. Переважна більшість службовців були «*life-cycle servants*» (слугами життєвого циклу): лише деякі були «*lifetime*» (пожиттєвими) (тобто люди, які залишалися на службі все своє життя або вступили на службу у дорослому житті, і які іноді були одружені або овдовіли) [3, с. 13].

Що стосується скандинавських країн, відповідно до Беатріс Морін (*Beatrice Moring*) «служба була для значної частини населення Швеції та Фінляндії в 17 і 18 столітті явищем життєвого циклу. Навіть незважаючи на те, що були люди, які провели все своє життя в служінні іншим, більшість службовців були віком 15-30 років» [12, с. 43]. Як показав Крістер Лундх (*Christer Lundh*) протягом 19-го століття число службовців знизилося: у 1800 р. до 15% сільського населення, у 1900 р. становило лише 5% [13, с. 71]. У Норвегії, як пише Сольві Согнер (*Sølvi Sogner*), у 1801 р., 74% сільських жінок службовців (і 70% міських) були молодшими 30 років [14, с. 98]. Навпаки, в Ісландії, де через специфічні політичні рішення шлюб був можливий тільки для тих людей, які мали ферму, часто спостерігалися більш тривалі періоди на службі ніж традиційно у «*life-cycle servants*» або навіть перехід до служби протягом життя.

У німецькому приході (*Kirchspiel*) Белм, недалеко від Оснабрюка, у 17-19 ст. службовці представлені близько 12% від загальної чисельності населення парафії. Одружені й овдовілі

слуги не існували, адже їм не дозволяли одружуватися. Тим не менш, майже не було пожиттєвих слуг: у 1858 році близько 83% як чоловіків, так і жінок були віком між 15 і 29 [3, с. 18].

Однак чи справді варто говорити про чіткий поділ на схід і захід при розгляді інституту служби? Однією з перших закордонних науковців дослідженням служби у Росії зайнялася Трейсі Деннісон (*Tracy Dennison*), яка дійшла висновку, що не варто говорити про слуг, як про «практично невідомий клас людини в російських кріпацьких селах», адже «домашня прислуга і робочі, що жили разом з господарями були представлені і серед кріпацьких домогосподарств». Однак вчена зауважує, що не варто вважати службу в Росії такого ж роду феноменом життєвого циклу, як це було в Англії чи північно-західній Європі. Слуги були, як правило, з бідних верств суспільства, в основному чоловіки та часто у шлюбі. Жінки-слуги – середнього віку вдови або старі діви» [3, с. 16].

Висновки Ласлетта, як показали останні дослідження, виявилися хибними і щодо Гетьманщини. Більшість сучасних вітчизняних дослідників висловлює припущення, що українська молодь починала займатися найманою працею так само рано як і західноєвропейська.

Наприклад, Юрій Волошин стверджує, що більшість слуг Полтави, якщо їх розподілити за віковими групами, становили відносно молоді люди: від 10 до 30 років [8, с. 395]. За його підрахунками у 1765 р. їх частка становила 77,5% (939 осіб), а у 1775 р. – 80% (735 осіб) від загальної кількості слуг. Більшість серед них – 29,1% та 30,9% були підлітками 15-19 років, а ще 17,1% та 20,7% припадала на молодих людей 20-24 років [4, с. 120].

Коли ж говорити про середній вік полтавських слуг, згідно з Румянцевським описом для чоловіків він становив 21,7, а для жінок 22,3. Згідно зі сповідними розписами, як для чоловіків, так і для жінок середній вік слуг був майже однаковим – 22,3 та 22,8 років. У обох випадках він нижчий від середнього шлюбного віку мешканців Полтави: 28,1 – у чоловіків і 22,3 – серед жінок [15, с. 21]. Отже, ці дані дещо підважують теорію про особливі умови шлюбності у Східній Європі, адже, як і на Заході, більшість слуг наймалися доки не одружаться.

Польща також знаходиться поза лінією розмежування Хайнала, тобто очікувано служба має бути нечисельною. Насправді, слуги виявилися досить поширеним явищем як у сільських, так і міських районах. Крім того, у малих містах і селах службовцями були, в основному, молоді люди, які не перебувають у шлюбі та

які служили, перш ніж одружитися [3, с. 16]. Тільки у великих містах як Краків чи Варшава пожиттєві слуги були численні, здебільшого краще спеціалізовані, ніж сільські службовці, часто у шлюбі або овдовілі і з дітьми [3, с. 17]. Однак загальна кількість слуг у польських містах була досить високою. Як стверджує польський дослідник Радослав Понят (*Radosław Ponią*), частка представників цієї групи у Варшаві (1787 р.) становила 21,5%, у Велюні (1791 р.) – 16,8%, а у Кракові (1795 р.) – 27,8% [16, с. 247]. Згідно з дослідженням Міколая Шолтисека (*Mikołaj Szoltysek*), у парафії Буяків (*Bujakow*) розташованій у регіоні Гірського Шльонська, частка слуг, назагал, становила 26% всієї людності [17, с. 26]. Наскільки нам відомо, слуги були численні у польських містах. Як показали Ц. Кукло і М. Камєска, у Польщі число слуг складало (без учнів): 16,4% у віці старше 10 років у Любліні (1680); 17,7% – у Кракові (1699); 20,9% – у Львові (1662); 26,2% – у Познані (1590), 27,5% – у старій Варшаві. У сільській місцевості Куявії вона дорівнювала 24% [18, с. 367].

У південних містах Європи службовці не були менш численні ніж у Північній або Центральній Європі. Насправді, вони, можливо, були навіть більш численними, хоча, очевидно, були важливі відмінності через особливості кожного міста. Крім того, наявні дані, що збирали багатьма різними людьми у різні епохи повинні бути оцінені з великою обережністю (адже можна визначати слуг по-різному).

Тим не менш, за наявною інформацією, виходить, наприклад, що у ранніх англійських містах, вони становили від 7,7 до 13% від загальної чисельності населення, у той час як в італійських містах, вони були між 5,3 і 16%. Вони також були досить численні у російському місті Санкт-Петербург, де у 1804 році вони становили 14,9% від загальної чисельності населення, у той час як у Белграді, у 1733-34, вони склали 10,3%. Таким чином, здається, що Антуанетта Фов-Шаму (*Antoinette Fauve-Chatoux*) запропонувала дуже вузький діапазон, коли писала, що слуг було більш-менш 10-12% від загальної чисельності населення доіндустріальних європейських міст. Однак вона була права, підкреслюючи, що пропорції службовців у загальній чисельності населення різних європейських міст були дуже схожі [3, с. 25].

Можливо, як було запропоновано Карлом Кейзером (*Karl Kaser*), існувала перехідна зона, яка включала Угорщину, Польщу, Прибалтику і, де типові особливості і Заходу, і Сходу поєд-

нувалися [3, с. 18].

Тим не менш, якщо розглянути всю Європу, виявиться, що немає необхідного зв'язку між поширенням служби життєвого циклу («*life-cycle service*»), пізнім шлюбом, високими темпами безшлюбності та простими сім'ями, з одного боку, і, з іншого боку, дефіцитом слуг життєвого циклу («*life-cycle servants*»), раннім шлюбом і складними сім'ями. Насправді, гіпотеза Ласлетта виявилася «слабкою, а не винадковою, стверджуючи, що чотири функції, які описують західний тип сім'ї є взаємозалежними, але це ніколи повністю не відповідало дійсності» [3, с. 19].

Тим не менш, важливо те, що у багатьох європейських районах не було майже ніякого зв'язку між вищезазначеними змінними. Звичайно, маємо ще недостатньо досліджень, щоб стверджувати, що лінія Хайнала не має жодної обґрунтованості у розмежуванні Європи за типом шлюбності та відповідно поширеністю служби як явища життєвого циклу. Однак, однозначно ясно, що уявлення західних вчених про особливості розвитку Східної Європи потребують корекції.

У цілому, як Пітер Ласлетт, так і Джон Хайнал вважали циркуляцію молодих незаміжніх службовців найважливішою ознакою західноєвропейських родин. Це була особливість, що мала далекосяжні наслідки для суспільства у цілому: через те, що до шлюбу слуги накопичували ресурси для створення своїх власних незалежних сімей, одружувалися пізно, і, відповідно, народжували пізніше, таким чином сприяли існуванню суспільства з відносно низьким відсотком народжуваності (і смертності) та відносно хорошим балансом між населенням і ресурсами. Крім того, служба впливала на соціалізацію дітей, а також родинні зв'язки, оскільки багато дітей росли у сім'ях де були слуги, тому багато молодих людей залишали своїх батьків досить рано, щоб приєднатися до інших домогосподарств в якості прислуги [3, с. 12].

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що молоді неодружені слуги, що живуть у будинку господаря та мають в основному сільське походження – у західній історіографії виокремлюються в особливу групу та мають назву «*life-cycle servants*». Ця доволі чисельна група слуг складалася із молоді у віці від 15 і до 30 років, які працювали в якості слуг, набуваючи у такий спосіб життєвого досвіду поза межами власного дому, та накопичували ресурси перед створенням власної родини. Важко сказати наскільки подібна ситуація відповідала реалі-

ям Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст., адже ми не маємо необхідних джерел, щоб простежити в якому віці вітчизняні слуги вступали у шлюб і чи одружувалися взагалі. Однак щодо інших характеристик – віку, проживанні в одному будинку з господарем і переважно сільському походженні – можна із впевненістю сказати, що вони збігаються із даними досліджень проведених щодо деяких міст Гетьманщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Poniat R. Służba domowa w miastach na ziemiach polskich od połowy XVIII do końca XIX wieku / Radosław Poniat. – Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Cezarego Kuklo. – Białystok, 2011. – 378 s.
2. Гуржій О.І. Податне населення України XVII-XVIII ст.: нариси з історії та статистики / Олександр Гуржій; [НАНУ, Ін-т історії України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького; Науково-дослід. ін-т селянства]. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2009. – С. 97.
3. Sarti R. Criados, servi, domestiques, Gesinde, servants: for a comparative history of domestic service in Europe (16th-19th centuries) / Raffaella Sarti // *Obradoiro de Historia Moderna*. – 2007. – n. 16. – P. 9-39.
4. Волошин Ю. Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. / Юрій Волошин. – К.: КІС, 2016. – 356 с.
5. Sarti R. The True Servant. Self-definition of Male Domestics in an Italian City (Bologna, 17th-19th Centuries) / Raffaella Sarti // *An International Quarterly Special issue on Domestic Service* edited by Antoinette Fauve-Chamoux and Richard Wall. – Bologna, 2000. – P. 1-23.
6. Domestic service and the formation of European identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th-21st Centuries / Antoinette Fauve-Chamoux (Ed.) – Bern: European Academic Publishers, 2004. – 589 p.
7. Brik T. Income and occupational inequalities in Premodern Ukraine: Cossacks, Peasants, and Unmarried girls / Тумофії Брік [Електронний ресурс] // *Forum for Ukrainian Studies*. – Режим доступу: [http://ukrainian-studies.ca/2015/01/16/tymofii-brik-income-occupational-inequalities-premodern-ukraine-kossacks-peasants-](http://ukrainian-studies.ca/2015/01/16/tymofii-brik-income-occupational-inequalities-premodern-ukraine-kossacks-peasants-unmarried-girls/#more-704)

[unmarried-girls/#more-704](http://ukrainian-studies.ca/2015/01/16/tymofii-brik-income-occupational-inequalities-premodern-ukraine-kossacks-peasants-unmarried-girls/#more-704)

8. Волошин Ю. «Служителі» і «робітники» в домогосподарствах мешканців міста Полтави другої половини XVIII ст. / Юрій Волошин // *Patrimonium. Студії з ранньомодерної історії Центрально-Східної Європи XVI-XVIII ст.* – К-Краків: LAURUS – *Historia Iagiellonica*, 2015. – С. 391-402.
9. Hajnal. European marriage patterns in perspective // D.V. Glass and D.E.C. Eversley (eds.) *Population in History*. – Chicago, 1965. – P. 101-143.
10. Laslett P. *The World We Have Lost* / Peter Laslett. – London: Methuen, 1971 (1965).
11. Ворончук І.О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: Монографія / І.О. Ворончук. – К., 2012. – 712 с.
12. Moring B. Servanthood, Marriage and Female Destinies in an Urban Environment / Beatrice Moring // *Domestic service and the formation of European identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th-21st Centuries* / Antoinette Fauve-Chamoux (Ed.) – Bern: European Academic Publishers, 2004. – P. 43-70.
13. Lundh Ch. Life-cycle Servants in Nineteenth Century Sweden: Norms and Practices / Christer Lundh // *Domestic service and the formation of European identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th-21st Centuries* / Antoinette Fauve-Chamoux (Ed.) – Bern: European Academic Publishers, 2004. – P. 71-86.
14. Sogner S. Domestic Service in Norway: The Long View / Sølvi Sogner // *Le phénomène de la domesticité en Europe, XVIe-XXe siècles* / A. Fauve-Chamoux and L. Fialová (eds.). – Praha: Česká Demografická Sociologická ústav av CR, 1997 (*Acta Demographica*, XIII, special issue). – P. 95-105.
15. Волошин Ю.В. Статевікова та шлюбна структура населення міста Полтави в другій половині XVIII століття / Юрій Волошин // *Історична Пам'ять*. – 2011. – № 1 (25). – С. 5-24.
16. Poniat R. Służba domowa na ziemiach polskich w epoce pre- i industrialnej / Radosław Poniat // *Rodzina, gospodarstwo domowe i pokrewieństwo na ziemiach polskich w pierspektiwie historycznej – ciągłość czy zmiana?* / Pod red. Cezarego Kukli. – Warszawa: Wydawnictwo DIG, 2012. – S. 243-260.
17. Szołtysek M. Od makromodeli do mikrohistorii – gospodarstwo domowe w parafii bujakowskiej w latach 1766-1803 / M. Szołtysek // *Przeszłość demograficzna Polski*. – № 25. – 2004. – S. 7-75.
18. Kuklo C. *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej* / Cezarego Kuklo. – Warszawa, 2009. – 534 s.

Безсмертна Юлія *Life-cycle servants*: характеристика поняття та відповідність реаліям Гетьманщини 60-х – 70-х рр. XVIII ст.

Дана стаття присвячена аналізу поняття «*life-cycle servants*» (слуги життєвого циклу), яким закордонні дослідники називають доволі чисельну групу слуг, що складалася із молоді у віці від 15 до 30 років. Вони працювали, набуваючи у такий спосіб життєвого досвіду поза межами власного дому та накопичували ресурси перед створенням власної родини. Порівняння доступних відомостей про європейські країни з дослідженнями деяких міст Гетьманщини має відповідати на питання: чи доречно говорити про «слуг життєвого циклу» щодо вітчизняних реалій 60-х – 70-х рр. XVIII ст., чи це поняття стосується лише Західної Європи як вважали Джон Хайнал (John Hajnal) і Пітер Ласлетт (Peter Laslett)? Для цього простежено зв'язок між основними характеристиками поняття – віком, сімейним статусом, походженням і місцем проживання «*life-cycle servants*».

Ключові слова: слуга, «*life-cycle servants*» (слуги життєвого циклу), «*lifetime servants*» (пожиттєві слуги), проміжна група населення, «лінія Хайнала»

Бессмертная Юлия *Life-cycle servants*: характеристика понятия и соответствие реалиям Гетманщины 60-х – 70-х гг. XVIII в.

Данная статья посвящена анализу понятия «*life-cycle servants*» (слуги жизненного цикла), которым зарубежные исследователи называют довольно многочисленную группу слуг, что состояла из молодежи в возрасте от 15 до 30 лет. Они работали, приобретая таким образом жизненный опыт за пределами собственного дома и накапливали ресурсы перед созданием собственной семьи. Сравнение доступных сведений о европейских странах с исследованиями некоторых городов Гетманщины должен ответить на вопрос: уместно ли говорить о «слугах жизненного цикла» по отношению к отечественным реалиям 60-х – 70-х гг. XVIII в., или это понятие относится только к Западной Европе как считали Джон Хайнал (John Hajnal) и Питер Ласлетт (Peter Laslett)? Для этого прослежена связь между основными характеристиками понятия – возрастом, семейным статусом, происхождением и местом жительства «*life-cycle servants*».

Ключевые слова: слуга, «*life-cycle servants*» (слуги жизненного цикла), «*lifetime servants*» (пожизненные услуги), промежуточная группа населения, «линия Хайнала»

Bezsmertna Julia *Life-cycle servants*: characteristics of the concept and conformity realities of Hetmanschyna in the 60's – 70's XVIII century

This article is devoted to the analysis of concept of «*life-cycle servants*», which foreign researchers call a rather large group of servants,

consisting of young people aged 15 to 30 years. They worked, acquiring life experience outside the own house and have accumulated resources to create their own family.

For the first time the concept of «life-cycle service» was introduced by Peter Laslett in 1977, suggesting that the service for the majority of people involved in it, there is only stage in their lives. In the early 1980s John Hajnal compared demographic of several European countries during the second half of the XVIII – early XX century, geographically divided these countries into two groups, having between them a line in the direction from St. Petersburg to Trieste (so-called «Hajnal line»). According to his opinion, «life-cycle service» was very common in the West (servants made up of at least 6% of the population, often more than 10%), and to the east of this line servants were usually less than 2% of the population.

A comparison of the available information on European countries with research of some cities of Hetmanschyna has to answer the question: is it appropriate to speak about the «life-cycle servants» according to the local realities of the 60's – 70's XVIII century. Does this concept apply only to Western Europe as believed John Hajnal and Peter Laslett? So, let us trace a connection between the main characteristics of the concept – age, marital status, origin, place of residence «life-cycle servants».

Keywords: servant, «life-cycle servants», «lifetime servants», an intermediate group of people, «Hajnal line»

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Кривошея Ір.І., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 27.01.2017 р.